

Віктор АНДРУЩЕНКО: «Лише меншовартісні люди не цінують нашої освіти»

30

Останнім часом політикум чимало уваги приділяє освітнім питанням. Але спостерігається не так формування освітньої політики, як політизація освіти. Редакція «Віча» спробувала виправити цей «крен». Пропонуємо читачам розмову нашого кореспондента із ректором Національного педагогічного університету імені Михайла Драгоманова доктором філософських наук, академіком НАПН України, членом-кореспондентом НАН України, професором Віктором АНДРУЩЕНКОМ.

– Вікторе Петровичу, в колі істориків точиться дискусія щодо того, який з освітніх закладів – університет імені Тараса Шевченка чи університет імені Михайла Драгоманова – був заснований першим. Однак незалежно від того, як закінчиться ця фахова дискусія, ніхто не сумнівається, що Україна має великі освітянські та педагогічні традиції. Та водночас на сайті вашого університету є варті уваги результати опитування: лише 22 відсотки студентів планують працювати в школі. Звідки така розбіжність, з одного боку, в Україні завжди була велика повага до вчителя, з другого – мало хто зі студентів прагне бути вчителем?

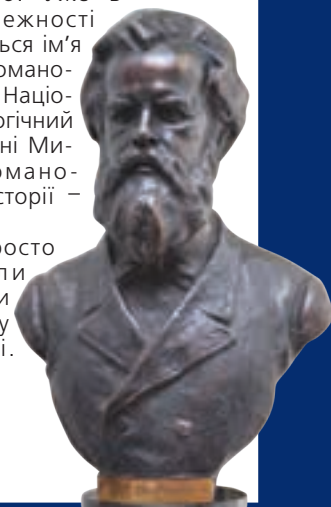
– Дякую за це запитання. Традиції у нас, справді, великі. Але ми не боремося за першість з університетом імені Тараса Шевченка, котрий відомий у світі. Можливо, якщо судити за результатами різних рейтингів, він не входить до групи найпопулярніших освітніх закладів, але тут є й пояснення: університет працював на оборонну промисловість, що й зумовило його закритість. Це стосується й інших наших університетів.

Університет Святого Володимира був заснований у 1834 році.

Але в указі імператора було записано: кожен університет мусить мати у своєму складі педагогічний інститут. Тож за півроку роботи в структурі університету був заснований педагогічний інститут, у статуті якого зазначалося: «для підготовки спеціалістів – працівників в учительському званні». Було набрано двадцять п'ять студентів, котрі перебували на особливому утриманні. Учитель – це була тоді висока посада. Учитель виконував важливу ідеологічну, русифікаторську роботу: мав протидіяти колонізації «Південно-Західного краю» та Києва зокрема. Щоб стати студентом педагогічного інституту, потрібно було мати рекомендацію «попечителя» навчального округу. Студенти перебували на особливому утриманні, їм надавали стипендії, створювали особливі умови для навчання. Приміром, студентам видавали срібні підстанки та столові прибори, вони мали навіть гувернерів, котрі дбали про їхній побут і носили за ними книжки. У структурі університету Святого Володимира було три інститути: медичний, юридичний і педагогічний. Потім історія педагогічного інституту складалася по-різному: то він виходив зі складу університету, то знову включався. Гроші вирішували все: було фінансування – інститут

діяв, не було – скорочувався. Але тоді дуже мудру політику вів Микола Пирогов. Він нам більше відомий як лікар-практик. Але він був і керівником освітнього округу й хорошим педагогом. Микола Пирогов – це світова величина. Навіть коли інститут потрібно було вивести зі складу університету, він його не скорочував, а перейменовував: «Вищі педагогічні курси». Але вчителів готували й готували безперервно. І ця ситуація тривала до 1920 року, коли, як відомо, всі університети були закриті, бо професура не прийняла більшовизму. І от з 1920 року Педагогічний інститут стає КІНО – Київським інститутом народної освіти. Потім Інститутом соціального виховання імені Горького. Згодом Педагогічним інститутом імені Горького. Уже в період незалежності йому повертається ім'я Михайла Драгоманова. І нині це – Національний педагогічний університет імені Михайла Драгоманова. І тяглість історії – 175 років.

Ми не просто відсвяткували ювілей. Ми навели лад у нашому домі.

Створили статутну документацію, що відповідає європейським взірцям, нові програми, видали практично з усіх дисциплін підручники та навчальні посібники. Нині університет має понад чотириста нагород різного рівня.

Але ви правильно порушуєте питання: стати вчителем прагне дуже мало випускників. Причина проста до смішного: хіба за таку зарплату хтось працюватиме? Навантаження не відповідає зарплаті, котру отримує викладач. Хіба це державний підхід? Я завжди наголошував і наголошую: освіта – це дуже дороге задоволення. Не буде фінансування – не буде вчителя, не буде вчителя – не буде держави. Дітей треба виховувати. А виховання вулицею не дасть державності. Вуличне виховання створить ділка, ловкача, пристосуванця. Але людину благородну, людину-патріота, людину, котра думатиме про суспільство, виховає лише вчитель. І тому ми повинні вирішити питання: перше – заробітної плати, друге – статусу вчителя.

Я пригадую розмову з Леонідом Кравчуком, той розповідав: був я з батьком у полі, шляхом іде чоловік і батько каже:

- Сину, скинь шапку.
- Хто це такий, батьку?
- Це, сину, вчитель.

Мій батько теж був учителем. Він завше носив полотняний літнік і картуз. Якось я звернув увагу, що вітаючись із чоловіками, він перший скидає картуз.

– Батьку, – спитав я його, – а чому ти перший вітаєшся, ти ж учитель?

– На те я, сину, й учитель, щоб вітатися першим.

Тож доки ми не повернемо вчителю статус, доки він займатиметься домашнім господарством, вирощуватиме свиней, копатиме картоплю й під нігтями в нього буде бруд, про сучасну освіту годі й говорити. Ми програємо за всіма позиціями Японії, Китаю, Індонезії, Бразилії, програємо всім більш-менш роз-

виненим країнам, бо там учень, даруйте на слові, «зубарить». Там діти саме в освіті вбачають основу конкурентоспроможності. А ми вигадуємо всілякі дурниці – тести вводимо чи ще якусь брудню вигадуємо.

– Коли ви казали про статус учителя, я згадав невеличкий есей Ганни Арендт «Про кризу освіти в Америці». Вона пише: криза освіти в США зумовлюється тим, що вчитель працює в умовах вакууму авторитету. Вчитель не знає, що він мусить вимагати від учня. Тобто Арендт порушує питання про систему цінностей. Які цінності, на вашу думку, можуть бути основоположними в Україні, зокрема, визначальними в освітньому процесі?

– Це питання соціально-філософське.

– Тому я вам його і ставлю. Адже ви як учений вивчаєте питання соціальної філософії.

– Так, це питання хвилює мене. Тут треба прийняти декілька позицій. Передусім, Україна – ще дуже молода держава. І здійснити перехід від тоталітаризму до демократії дуже важко. Свого часу було багато оптимізму. Вважалося, що цей «стрибок» можна здійснити за «500 днів» чи за два роки. Я написав книгу «Організоване суспільство». Я працював над нею п'ятнадцять років. Я обґрунтував, що перехід до демократичного суспільства триватиме щонайменше сімдесят, а то і сто років. Три покоління створюватимуть нову систему цінностей. І тому все, що відбувається в державі, треба сприймати як нормальний процес пошуку альтернатив.

Ніцше колись писав про суспільну трансформацію: її можуть забезпечити два суб'єкти – Наполеон і Гьоте, перший дасть соціальну організацію, а другий – духовне підґрунтя. Я довго думав: а хто ж в Україні забезпечить цей перехід? Не заперечуючи ролі виробника чи, приміром, митця, вва-

жаю, що в Україні є лише дві особи, котрі можуть винести на своїх плечах суспільство: духовна особа й учитель. Але духовна особа може вплинути лише на вірянина. А вчитель може достукатися до кожної людини. Якщо ми підготуємо нового вчителя, то через 10–15 років суспільство відчуватиме вплив нових цінностей.

Світ глобальний. А це означає, що й проблеми нині стали глобальними. А серед них найбільшача – екологічна. І тут неабиякого значення набуває екологічне виховання.

Кажучи про цінності, не потрібно вигадувати щось нове. Треба лише створити ефективну систему виховання, котра включала б, з одного боку, духовно-релігійне виховання (і не потрібно цього боятися), і з другого – виховання соціальне, прищеплення цінностей працелюбності й патріотизму.

От ви згадали про Арендт. Американці дослухалися до її слів. Бо в середині минулого століття у США авторитет учителя коливався в межах 5–10 відсотків. Відбулися реформи. І нині у США авторитет учителя сягає 75 відсотків. На нашій освіті негативно позначилася діяльність попереднього керівництва Міністерством освіти й попереднього Президента, хоч мені й боляче про це казати. Я, до речі, написав статтю про відродження авторитету вчителя, бо, за опитуваннями, лише 10–15 відсотків громадян зазначають, що для них учитель є авторитетом. І якщо ця ситуація не зміниться, розвалимо школу.

Про який авторитет може йтися, коли нині вкрили вчителя «мокрим рядом» корупції! Та немає там корупції! Хто б казав про корупцію?! Що робиться у судах, правоохоронних органах, у Верховній Раді! І я знаю: слова про корупцію в школі – велике перебільшення. Реформі в освіті треба починати не з боротьби з міфічною корупцією, а з відродження довіри до вчителя.

– Нині освітні питання активно політизуються. Як мають

вбудовуватися відносини між політикою й освітою?

— Це складне запитання. Освіта не може уникнути впливу політичного життя. І вплив політики на освіту не завжди негативний. Я зустрічаюся з багатьма народними депутатами. І я завжди кажу, що належу до однієї партії — партії розвитку освіти. Вища школа не може уникнути впливу політики навіть через систему автономізації університетів. І до цього не треба й прагнути. Ще й тому, що без державної підтримки наша освіта не може існувати. Багато університетів у США та Європі — комерційні. Три роки тому я був у Гарварді. І мені сказали: вартість навчання для громадян США — 16 тисяч на рік, для іноземців — 32 тисячі. Це великі гроші. Гарвард має 30 мільярдів стабілізаційного фонду. Уявіть собі ці кошти! На самі лише банківські відсотки Гарвард може забезпечити освітній процес. Вартість освіти — це не лише зарплата викладачеві. Психолог потребує лабораторій, лінгвіст — спеціального класу. А, наприклад, підготувати пілота? Курсант має бодай тричі завести літак. Нині держава забезпечує щонайбільше п'ятдесят відсотків коштів, які потрібні для створення умов гідного навчання. Якщо порівнювати Україну з такими країнами, як Японія, Бразилія чи навіть Китай, ми перебуваємо в XVI столітті. Освіта тримається на ентузіазмі викладача, який зберіг почуття відповідальності. А в багатьох приватних закладах уже немає цього: студент прийшов, гроші здав, отримав на виході диплом. І тому ректори мусять розмовляти з народними депутатами й урядовцями, котрі є випускниками їхніх університетів. Є ж положення закону: десять відсотків видаткової частини держбюджету мають іти на освіту. Якщо так, то дайте бодай вісім (в умовах кризи). Ситуація з фінансуванням — страшна. Держава взяла в Міжнародного валютного фонду позику в 32 мільярди доларів США. Бодай сота частинка цих грошей пішла на освіту? Я — громадянин, я маю право знати: куди пішли ці гроші? Університети нині в страшному стані.

— Триває дискусія щодо доцільності незалежного зовнішнього оцінювання знань. Ви вже рік працювали зі студентами, що прийшли до вас за новою системою добору. Який ваш погляд на це питання?

— Система тестування потрібна. Однак не така, яка запроваджена нині. Вона має використовуватися разом з іншими системами оцінювання знань. Діти із сіл їдуть до обласних центрів складати тести. У якому стані вони туди приїдуть, де вони переночують? Про це ніхто

Мантию та диплом Почесного доктора Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова вручено академіку Миколі Михальченку. 24 червня 2010 р.

не думає. Ми завжди намагаємося одним стрибком подолати прірву. А чи не краще прокласти місток? Уміння складати тести треба прищеплювати не з одинадцятого класу, а з першого. Потрібно вивчити досвід США, Європи, Японії, Китаю. А тоді з'ясувати, який підхід найприйнятніший для України. Якщо ж запровадження зовнішнього оцінювання дає побічні негативні результати, то треба думати, як їх уникнути. Приміром, цьогоріч враховуватиметься успішність за атестатом. Побачимо, які це дасть результати. Є й інші підходи. Але найголовніше, що має бути, то це — довіра до університетів. Хай до університету приходять різні діти, із результатами тестувань, без результатів тестувань, але мусить бути приймальна комісія, до якої ввійдуть учителі зі шкіл, викладачі з декількох університетів, і за результатами іспитів і співбесід університет отримає найкращих студентів. А нині університети мають kota в мішку. Минулого навчального року з університету відраховано до двохсот студентів! Переважно біологів і хіміків. Такого ніколи не траплялося. Це були люди, котрі прийшли до університету випадково. Тести вони склали, а навчатися не вміли. Отакі результати тестування. Тести треба залучати, але робити це треба не арифмометром, а головою.

Звернімо увагу на американський досвід. У США є Центр тестування, котрий держава не фінансує, але торік його бюджет становив 180 мільйонів доларів. Схема роботи така: учень надсилає до центру особисті дані й робить переказ, наприклад, на п'ятдесят доларів. Учневі надсилається тестове завдання, яке той виконує самостійно (це вже специфіка США, там батьки не допомагають навчатися). На виконане завдання учень отримує докладну рецензію та поради за підписом викладача, приміром, професора. За рік навчання учень повторно проходить тестування.

Цей процес — індивідуальний. Ніхто ні від кого не ховається. І якщо результати тестування успішні, учень отримує рекомендацію для навчання в певному університеті. І з цією рекомендацією абітурієнт проходить співбесіду, наприклад, у Гарварді. Відтак університет звертається до держави з проханням надати фінансування під навчання конкретного студента. Процес тестування тривалий. Немає гучних вступних кампаній.

Якщо ж в Україні немає довіри до університетів, то поставте в моєму кабінеті трьох осіб із пістолетами і хай стежать за процесом зарахування. Цього року я зараховуватиму абітурієнтів перед телекамерою. А нині й гадки не маю, який буде набір: випускників обмаль і як вони склали тести — невідомо. Липень добігає кінця, а жодної інформації.

Я колись розмовляв з Амонашвілі (учитель-новатор — Ред.), він часто буває в нашому університеті. Я запитував: як ви ставитеся до тестування? Він відповів так: тестова система підірвала освіту в США. І це не лише його думка. І нині в Україні тестова система нищить освіту, школи й університети. Тестову систему потрібно змінювати. Щонайменше викинути дурню, яка є в завданнях з англійської та фізики. Знання та навчання мають дискурсивний характер, вони не алгоритмізовані, навіть у математиці.

У мене є особистий приклад. На філософському факультеті, коли я навчався, викладали хімію (навіщо це було потрібно — невідомо). Прізвище викладача було Сич. Він м'яко, із польським акцентом вимовляв слово «кольоквіум» (це було моторошне слово). Складаю я іспит доценту Сичу: пише він мені формулу в чотири поверхи: «Назви валентність цього елемента?». Я відповів. «Ні, — каже

Урочисте засідання вченої ради Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. 24 червня 2010 р.

викладач, – неправильно». Я обурився, знову заходився рахувати, з'ясувалося, що його таки правда. Викладач засміявся, взяв заліковку й поставив «відмінно». «За що, я ж помилився?» «То дрібниці, – відказав він, – головне, що ти знаєш метод, знаєш суть». А під час тестування така ситуація не повторилася б. І найголовніше: ми розриваємо суб'єктні зв'язки між учителем і учнем. Ми не довіряємо вчителю. І це – неправильно.

Треба підтримувати власну систему освіти, а не поводитися, мов та коза, що бігла через місточок, захопила кленовий листочок: там щось ухопили у США, там щось – в Італії... Ми мусимо пропагувати власну систему освіти. Чому в мене вісімдесят угод із найкращими університетами світу з п'ятдесяти держав? Вони не прагнуть щось дати, вони прагнуть щось узяти: передусім методики. І в нас іде рівноцінний обмін. Наша освіта сумірна з найкращими системами освіти Європи й світу. Але про це мало хто знає, бо ми були закритою країною.

Я зустрічався з ректором Римського університету, де навчається сто п'ятдесят тисяч студентів. Легше до Папи потрапити, аніж до ректора. Спершу планувалося, що зустріч триватиме дванадцять хвилин. Представляючи університет, я знайшов ті два речення, завдяки яким ми просиділи, спілкуючись, дві години, і підписали угоду, вигідну і для італійців, і для нас. Підписано угоду й з Падуанським університетом. Туди поїдуть тридцять наших студентів, тридцять їхніх навчатимуться в нас. Ми відкриваємо кафедру італійської мови та літератури, кафедра української мови та літератури відкриватиметься в їхньому університеті. Лише меншшортисні люди не цінують нашої освіти. Ми любимо посипати голову попелом і вивалитися в багнюці. Ми не попелюшка в Європі! Ми – нормальні люди! Нашу систему Сухомлинського вивчають у Японії, Китаї, Італії. В Італії від-

кривають кафедру Макаренка. Я провокаційно мовив: та ж він тоталітарний педагог? Ні, кажуть вони, він брався за виховання людей, котрих неможливо було виховувати іншими способами. У Римі, мовляв, є анклав, де живуть тисячі людей, до яких неможливо достукатися іншими методами. Макаренко, Сухомлинський, Пирогов, Драгоманов, Ушинський – це педагоги, якими пишастся світ. Українська педагогіка сильна. І ми – продовжувачі традицій.

– Я хотів би дізнатися вашу думку про Болонську систему. Як пояснити нашим законодавцям і нашим чиновникам від освіти, що Болонська система – це не наслідування, а обов'язок витлумачити власний досвід так, щоб він був прийнятний у світі?

– Болонська система – добровільна. Є загальні правила, але в їхніх рамках кожна країна має можливості відстоювати власні національні особливості. Свого часу, коли міністром освіти був Василь Кремень, а я очолював Інститут вищої освіти, я був на саміті міністрів освіти європейських країн. Усі європейські країни долучаються до Болонської системи. Але я помітив: жодна із впливових країн не має наміру радикально змінювати власні освітні традиції. Навіщо приймають загальні правила? Щоб реалізувати право студента на академічну мобільність. Скажімо, студент вивчає міжнародне право. І відомо, що, наприклад, у Сорбонні, певний курс професора ікс є кращим, аніж в університеті, де навчається студент. І от, коли студент потрапляє до іншого університету, потрібно, щоб основні кредити приблизно збігалися. Мета проста, аби студенту не потрібно було доздавати та перездавати. Освітні курси мають корелюватися. Але ж є національні особливості. І їх у жодному разі не треба змінювати. Бо традиції можна змінити, а нових не набути.

У наших людях укорінене почуття меншшортисності. І значною мірою це зумовлено злиднями. Важ-

ко бути гордим і бідним. До мене приїздив мій колега з Китаю, ректор університету в місті Сянджоу. Зайшла мова про заробітну плату.

– Скільки ти заробляєш? – запитав він.

Мені соромно було відповісти:

– П'ятсот-сімсот доларів, – кажу.

– А я, – каже він, – дванадцять тисяч доларів.

Інший мій колега із Сум був у Білгородському університеті, це – через кордон, рукою подати. Там ректор отримує сім тисяч доларів. А ректор в Україні – п'ять тисяч гривень.

Доки ми не забезпечимо належних умов праці, життя та відпочинку, нам важко буде почуватися рівними в Європі.

– І запитання, дотичне до питання про Болонську систему. Є багато розмов про градацію наукових звань. Дехто стверджує, що ступінь кандидата наук нам не потрібен, варто одразу присвоювати докторський ступінь. Що ви думаєте з цього приводу?

– Гадаю, що й тут ми біжимо попереду потяга. Чинна система наукових звань, сформована за німецьким взірцем. І ця система спонукає науковця писати не лише кандидатську дисертацію, а й докторську. А докторські дисертації – серйозні наукові надбання.

У більшості країн прийнята дворівнева система: доктор філософії (кандидат, за нашою термінологією) і доктор наук. Нашу систему тривалий час не розуміли. Але причиною був брак комунікації. Нині ж ми маємо порозуміння. Тож зі змінами на варто квалитися. Я, навпаки, зміцнив би її. У раді Болонської системи взагалі є думка, що положення про градацію вчених звань потрібно вивести за рамки Болонських рекомендацій. Ця позиція збігається з німецькою та російською. Тож поспішати не варто.

– Дякую, Вікторе Петровичу, за цікаву розмову.

Бесіду вів Валентин БУШАНСЬКИЙ.

Фото Ольги ПРОКОПЧУК.